

Субсидіарність і європейська політико-правова ментальність

Розглянуто особливості змістовного наповнення принципу субсидіарності в його кореляції з європейською політико-правовою ментальністю.

Ключові слова: субсидіарність, політико-правова ментальність. *Рассматриваются особенности содержательного наполнения принципа субсидиарности в его корреляции с европейской политико-правовой ментальностью. Ключевые слова:* субсидиарность, политико-правовая ментальность.

Одним із засобів осягнення специфіки європейської політико-правової ментальності є звернення до вивчення історії ідей, що отримали розвиток і практичне застосування в межах означеного континенту за трьома визначальними ознаками: а) часовим виміром; б) територіально-просторовими характеристиками; в) цивілізаційною значущістю, універсалізмом ідей щодо їхнього сприйняття, поширення й об'єктивізації.

У нашому випадку історія ідей, що зобов'язані своїм народженням Європі як континенту, свідомо буде зведена до генези субсидіарності як ідеї та політико-правового принципу. При цьому, звичайно, мають розглядатись ознаки, характеристики та дефініції, котрі є узагальнюючими і, водночас, специфічними, національно чи регіонально особливими, що є припустимо щодо з'ясування міри своєрідності філософської чи політико-правової думки окремих країн континенту. Саме в такому поєднанні загального й особливого, континентального й національного має поставати сутність феномену, назва якому європейська свідомість.

У цьому сенсі сутність останньої, виходячи з більше ніж двотисячної історії політико-правових ідей, можна виокремити як своєрідне поєднання інтелектуальної величі - «євроцентризму» з національними традиціями німецького порядку, грецької свободи думки, французького раціоналізму, римського права, іудейсько-християнської думки, нової ментальності середньовіччя, гуманізму Ренесансу, духовного злету Просвітництва, революційних наукових відкриттів Нової доби, модерних і постмодерних інновацій Новітнього часу, зокрема, запобігання надмірній концентрації влади, захист меншин, усталених традицій федералізму тощо. При цьому прийнято вважати, що сучасна соціально-економічна модель західного світу зобов'язана своїм народженням європейському протестантизму XVI - XVIII ст., який став знаменом буржуазних і промислових революцій. Сучасній Європі бракує усталених традицій політико-правового публічного дискурсу, загальноєвропейського досвіду як «спільного Дому», поза яким європейська інтеграція навряд чи зможе прогресувати.

Звичайно, сутність європейської ментальності становить невичерпний інтелектуально-духовний потенціал, який має відповідні часові чи просторово-географічні виміри, однак не підлягає остаточній оцінці чи однозначній дефініції. Це є водночас і континентальний, і світовий, загальноцивілізаційний феномен, який постає як нерозривна континентально-світова людська єдність в її регіонально особливій формі існування. Саме тому надбання європейців ніколи не поставали вузько національними чи регіонально-локальними досягненнями. Тим більше таке неможливо за умов глобалізації, посилення впливів, взаємозалежності народів, країн і держав, формування людства як соціальної форми руху матерії, поділ якої виявляється малопродуктивним як у теоретичному, так і практичному сенсах.

Має місце, як відомо, й інший достатньо авторитетний погляд, згідно з яким сучасна доба може постати лише як результат всесвітньої «універсалізації західної ліберальної демократії як довшеної і остаточної форми правління» [1].

Зазначене повною мірою може бути віднесене і до розуміння сутності субсидіарності як ідеї та принципу, витоків зазначеного поняття, особливостей його еволюції, політико-правового застосування. Зазначений досвід є унікальним з погляду європейської ментальності, який, однак, втрачає будь-який сенс поза загальноцивілізаційним контекстом.

Аналізуючи досвід федеративного устрою як однієї з політико-правових форм державного устрою, варто визначити, насамперед, міру адекватності, його відповідності глибинним засадам буття певного народу, особливостям його ментальності як складу душі, способу «сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами». Менталітет є з'єднуючою ланкою «між розвитком матеріальної цивілізації та духовним життям соціумів і суспільною психологією їх суб'єктів» [2].

Звідси важливим чинником сприйняття або несприйняття, скажімо, федеративного устрою є тип менталітету як певний політико-психологічний тезаурус, який дає змогу одноманітно ідентифікувати й оцінити соціально-політичну дійсність під кутом зору політичних прав і свобод, етичних та правових норм, традицій і звичаїв народу, особливостей діяльності певного суб'єкта політики (нація, клас, політична партія тощо). Відповідність державного устрою соціально-психологічним особливостям буття народу, Духу природи становить, на думку політологів, найбільшу «таємницю» для суб'єкта політичної діяльності - індивідуального чи колективного. За П. Юркевичем, особливістю ментальності українця є «філософія серця» - надмірна чутливість до перебігу різноманітних соціальних ситуацій - від побутових до державно-політичних.

Має місце думка, згідно з якою менталітет українця є маргінальним, двоїстим, оскільки, за В. Винниченком, у ньому є водночас декілька орієнтацій, передусім, на а) власний народ, його енергію та силу; б) «зовнішні сили». При цьому визначальним складником українського менталітету є ідея національної незалежності: не стільки «незалежності для», скільки «незалежності від», що знайшло своє втілення у домінації цінностей справедливості та рівності.

Українська ментальність перебуває під впливом «трикутника сил», які є різносенсовими та різноорієнтованими: 1) власний народ; 2) зовнішнє оточення та 3) національна незалежність, які й утворюють, на думку дослідників, найбільшу таїну українського державотворення. Її сутність вдало, на наш погляд, виразив Х. Ортега-і-Гассет, визначивши її як «старий прогресизм», згідно з яким «буття людини прогресує тільки до кращого» [3]. Є підстави стверджувати, що українська ментальність, будучи індивідуалістською, значною мірою обумовлюється зазначеною обставиною.

Дещо інший погляд на окреслену проблему запропонував Д. Чижевський, за яким зазначений «трикутник сил» утворюють: 1) емоціоналізм, сентименталізм, чутливість і ліризм, які знаходять свій вияв в обрядовості, побутовому естетизмі; 2) індивідуалізм і прагнення до свободи; 3) неспокій і рухливість як прояви психо-емоційного життя українців.

Науковці привертають увагу до факту присутності в європейській та українській ментальності спільної ознаки - індивідуалізму. Він має відверто внутрішньоспрямований (інтровертний) характер, що є свідченням незавершеності Реформації та довгого перебування українців під іноземним гнітом. У західноєвропейській ментальності зазначений принцип має спрямований до світу (екстравертний) характер, що надає йому відкритості, демократичності, особистої спрямованості на досягнення успіху та інших додаткових ознак зовнішньої привабливості.

За таких умов формування політико-правових засад державного устрою здійснюється під значним впливом елітарної російської або рудиментів міфологічно-радянської ментальності, що часто пригнічує національний державотворчий потенціал, стає суттєвою перешкодою на шляху формування української політичної нації [4].

Така ментальність позначається й на діях вітчизняних політиків, які продовжують відповідно до особливостей українського менталітету апелювати до минулого, розмірковувати про суперництво політичних еліт, боротьбу політичних партій, екологічні проблеми тощо. Тоді як політична програма їхніх дій є або ж невиразною, або ж емоційною. Відповідно, їхні дії, проекти, звернення виконують радше роз'єднувальну, ніж консолідуючу функцію, демонструють, за влучним виразом М. Мамардашвілі, «дефазовість стану», межовість нашої ментальності, що значною мірою посилюється регіональною політичною активністю Сходу країни. «Україна, - зазначає В. Янів, - психологічно є складовою частиною Заходу, але рівнозначно в нашій психіці виразно відбивається межовість, перехід.

Межовість, яку відчуваємо з факту безперервної європейської туги за гармонією і одночасно переваги почувань, характеристичної для Сходу» [5].

Отже, значною мірою особливостями ментальності української політичної нації можна пояснити практичну відсутність орієнтацій на вироблення й осягнення перспективних стратегій соціального розвитку, державотворення, утвердження правової держави та громадянського суспільства, самодостатньої особистості, що значною мірою пояснюється відсутністю в країні правової ідеології [6].

Тож є підстави стверджувати, що найоптимальнішою формою державного устрою можна вважати унітарну державу як форму «скріплення» різнорідних ментальних складових у єдиний державницький механізм.

Пріоритетність унітарної форми державного устрою обумовлюється й такою ментальною ознакою українців, як соборність із її спроможністю до єднання на засадах толерантності, свободи, демократії, віротерпимості та культури. Перегукуючись з ідеєю космізму, соборність перетворюється у форму загальнопланетарної всеєдності, своєрідною вершиною якої є обґрунтоване В. Вернадським учення про ноосферу як сферу розуму. Однак, як наголошується в науковій літературі, в процесі державотворення не можна нехтувати такою ознакою української ментальності, як її амбівалентність (індивідуалізм і волелюбність, егалітаризм та кордоцентризм тощо), що може негативним чином позначатися на державницьких інтенціях народу та його політичних лідерів.

Проте слід урахувати і той факт, що в Україні виросло нове покоління, яке значною мірою позбавлено спадщини радянського минулого, розглядає нашу державу як складник великої європейської родини.

Загалом аналіз ментальності народу України в контексті регіональних тяжінь, можливого федеративного устрою держави дозволяє стверджувати: пріоритетне значення в життєдіяльності регіонів відводиться питанням міжрегіонального і транскордонного співробітництва, торгівлі, освіти та культури, відвідин родичів та друзів тощо, тоді як політичні питання, в тому числі політико-правового устрою країни, є другорядними, якщо не периферійними.

Це означає, що питання розподілу повноважень між центром і регіонами, в тому числі відповідно до вимог принципу субсидіарності, є другорядними. У цьому полягає специфічність українського менталітету порівняно із західноєвропейським, якому характерні: розуміння значущості принципу субсидіарності як

засобу забезпечення єдності між гідністю суб'єкта політико-правової дії та цінністю державності; намагання надати зазначеному принципу соціально-політичної спрямованості, що знаходить своє безпосереднє втілення в забезпеченні контролю громадянського суспільства за діяльністю держави.

Основними засобами становлення зазначеної якості європейського менталітету в контексті становлення та розвитку політико-правових форм субсидіарної форми владарювання в історичному плані послугували: ^ намагання виокремити права та свободи людини як визначальні й ідентифікувати їх як національні цінності за доби Відродження та Просвітництва та в межах релігійно-християнської традиції католицизму і протестантизму); ^ відданість комунітарним формам субсидіарності в державному будівництві за новітньої доби, що знайшло своє втілення в політико-правовій практиці утворення, становлення та розвитку Європейської Співдружності на засадах делегування повноважень його суб'єктами; ^ поступове зменшення впливу держави на діяльність ієрархічно налаштованих структур, що має своїм наслідком зростання активності людини, пріоритету її інтересів і потреб перед інтересами та потребами будь-якої спільноти; ^ правова соціалізація громадян як процеси: а) навчання людини соціальним ролям, згідно з якими індивід реалізує стратегію власної поведінки в ситуаціях правового вибору відповідно до чинних цінностей, норм, ідеалів і стереотипів; б) позиціонування суб'єкта політико-правової дії з метою формування відповідного соціального простору. Таким чином, субсидіарність як ідея і принцип, набуваючи в процесі своєї еволюції різних політико-правових форм - філософських, ліберальних, консервативних, релігійних тощо, ніколи не втрачала зв'язку як з першоджерелами, так і європейською ментальністю, що дозволило субсидіарності набути органічно притаманної їй ознаки різнорівневої та різносенсової політико-правової зв'язності, неподільності, єдності людини і суспільства, громадянина і держави, громадянського суспільства і правової держави.

По-друге, європейська ментальність сприяє субсидіарному підходу до розв'язання політико-правових проблем європейської інтеграції на засадах її розгляду як різнорівневої ієрархії - наднаціональної, національної, регіональної та місцевої. Відповідно, державно-правові конфлікти розглядаються водночас і в горизонтальній, і у вертикальній площинах. При цьому горизонтальний вимір пов'язується, передусім, з розподілом влади та компетенції між різними її гілками, тоді як потенціал вертикальної політично-правової конфліктності обумовлюється характером взаємодії центру і локально-територіальних утворень.

Список використаних джерел

1. Фукуяма Ф. Конец истории / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. - 1990. - № 3. - С. 135.
2. Філософський енциклопедичний словник / редкол. : В. І. Шинкарук. - К. : Абрис, 2002. - С. 369-370.
3. Ортега-и-Гассет Х. История как система / Х. Ортега-и-Гассет // Вопросы философии. - 1966. - № 6. - С. 97.
4. Бистрицький С. Державотворення в Україні: шляхи легітимзації // С. Бистрицький, О. Білий // Політична думка. - 1996. - № 1. - С. 35-39.
5. Янів В. Проблема психологічного окциденталізму України / В. Янів // Мандрівець. - 1994. - № 1. - С. 71.
6. Недюха М. П. Світоглядно-теоретичні засади правової ідеології / М. П. Недюха // Віче. - 2009. - № 21 (258). - С. 27-30.